

UZOQ MUDDATLI MAJBURIYATLAR VA ULARNI HISOBGA OLISH XUSUSIYATLARI

Maxmudova Nigoraxon

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yoʻnalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Uzoq muddatli majburiyatlar va ularni hisobga olish xususiyatlari moliyaviy hisobotlarning muhim tarkibiy qismi boʻlib, tashkilotlarning moliyaviy holatini va barqarorligini baholashda muhim rol oʻynaydi. Ushbu maqolada uzoq muddatli majburiyatlar, jumladan, qarzlar, pensiya majburiyatlari va boshqa moliyaviy majburiyatlar tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda qoʻllaniladigan asosiy usullar va standartlarga eʼtibor qaratadi, bu esa korxonalar uchun toʻgʻri moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada uzoq muddatli majburiyatlarning tashkilotning moliyaviy koʻrsatkichlariga taʼsiri, shuningdek, bu majburiyatlarni boshqarish va nazorat qilishning samarali strategiyalari koʻrib chiqiladi. Uzoq muddatli majburiyatlarni toʻgʻri hisobga olish orqali tashkilotlar oʻz moliyaviy barqarorligini oshirish va investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan ishonchli aloqalarni saqlab qolish imkoniyatiga ega boʻladi.

Kalit soʻzlar: uzoq muddatli majburiyatlar, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy tahlil, investorlar, investitsiya, moliyaviy resurslar.

Kirish. Uzoq muddatli majburiyatlar, jumladan, qarzlar, pensiya majburiyatlari va boshqa moliyaviy majburiyatlar, har qanday tashkilot yoki shaxsning moliyaviy holatini belgilovchi muhim omillardir. Uzoq muddatli majburiyatlar odatda bir yildan koʻproq muddatga moʻljallangan boʻlib, ularning toʻlanishi va boshqarilishi moliyaviy barqarorlikni taʼminlashda muhim ahamiyatga ega.

Uzoq muddatli qarzlar, odatda, korxona yoki shaxs tomonidan moliyaviy resurslarni jalb qilish uchun olinadi. Bunday qarzlar koʻpincha 5 yildan 30 yilgacha

bo'lgan muddatlarga ega bo'ladi va ular banklar, obligatsiyalar yoki boshqa kredit tashkilotlari orqali olinishi mumkin [1]. Qarz turlari:

- ✓ Ipoteka krediti - ko'pincha uy-joy sotib olish uchun olinadi va mulk bilan ta'minlangan bo'ladi.
- ✓ Korxona obligatsiyalari - korxonalar o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun obligatsiyalar chiqaradilar. Bu investorlarga ma'lum bir foiz daromadini taklif etadi.
- ✓ Uzluksiz qarzlar - bu turdagi qarzlar korxonalarga o'z faoliyatini kengaytirish yoki yangi loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni taqdim etadi.

Uzoq muddatli qarzlarni tahlil qilishda birinchi navbatda qarzning foiz stavkasi, to'lov muddati va to'lov shartlari ko'rib chiqiladi. Qarzning umumiy qiymati va uning tashkilotning moliyaviy holatiga ta'siri ham muhimdir [2]. Masalan, yuqori foizli qarzlar korxonaning foydasini kamaytirishi va moliyaviy barqarorlikni tahdid qilishi mumkin.

Pensiya majburiyatlari - bu tashkilotlar yoki shaxslarning kelajakdagi pensiya to'lovlarini amalga oshirish uchun olib boradigan majburiyatlari. Ular odatda ishchilar uchun pensiya rejalari orqali amalga oshiriladi. Pensiya turlari:

- ❖ Ta'minot pensiyasi - ish beruvchi tomonidan ishchining maoshidan ushlab qolinadigan mablag'.
- ❖ Shaxsiy pensiya rejalari - ishchilar o'zlari mustaqil ravishda to'laydigan pensiya fondlari.

Pensiya majburiyatlarini tahlil qilishda ularning umumiy qiymati, to'lov muddati va ishchilarning pensiya rejalari bilan bog'liq shartlar ko'rib chiqiladi. Ularning kelajakda to'lanishi zarur bo'lgan mablag'larni hisobga olish, shuningdek, pensiya fondining investitsiya strategiyasini baholash muhimdir. Agar pensiya fondi yaxshi boshqarilsa, bu kelajakdagi to'lovlarni kafolatlaydi.

Uzoq muddatli majburiyatlarga kiruvchi boshqa moliyaviy majburiyatlar ichida ijaralar, litsenziyalar va boshqa uzoq muddatli shartnomalar mavjud. Bular ham tashkilotning moliyaviy holatiga ta'sir qiladi [3].

Boshqa moliyaviy majburiyatlarni tahlil qilishda ularning shartlari, to'lov muddati va umumiy qiymati ko'rib chiqiladi. Uzoq muddatli ijaralar yoki litsenziyalar tashkilotning moliyaviy oqimini belgilaydi va ularni boshqarish strategiyasi muhim ahamiyatga ega.

Uzoq muddatli majburiyatlar moliyaviy hisobotlarda alohida ko'rsatiladi. Bu majburiyatlar balansda "Uzoq muddatli majburiyatlar" bo'limida aks ettiriladi. Uzoq muddatli majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy ko'rsatkichlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Qarz-to'lov nisbati (Debt-to-Equity Ratio) - bu ko'rsatkich tashkilotning qarzlarini o'z kapitaliga nisbatan baholaydi. Yuqori nisbati tashkilotning yuqori qarzga ega ekanligini ko'rsatadi.
- Qarzning qoplash muddati (Debt Coverage Ratio) - bu ko'rsatkich tashkilotning qarzlarini qoplash qobiliyatini baholaydi.
- Pensiya majburiyatlari nisbati: Bu ko'rsatkich ishchilarga bo'lgan pensiya majburiyatlarini aniqlaydi.

Uzoq muddatli majburiyatlarni samarali boshqarish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash mumkin:

- ✓ Moliyaviy rejalashtirish - uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olgan holda moliyaviy reja tuzish zarur.
- ✓ Diversifikatsiya -qarzdorlikni kamaytirish uchun turli xil moliyaviy manbalarni jalb qilish.
- ✓ Monitoring va nazorat - uzoq muddatli majburiyatlarning bajarilishini doimiy ravishda nazorat qilish.

Uzoq muddatli majburiyatlar, tashkilotlarning moliyaviy holatini belgilovchi muhim omillardir. Ular, asosan, bir yildan ortiq muddatga mo'ljallangan qarzlar, pensiya majburiyatlari va boshqa moliyaviy majburiyatlarni o'z ichiga oladi [4]. Uzoq

muddatli majburiyatlarni hisobga olishda qo'llaniladigan asosiy usullar va standartlar moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda bir nechta asosiy usullar mavjud:

a) *Amortizatsiya usuli.* Amortizatsiya — bu uzoq muddatli aktivlar yoki qarzlarning qiymatini vaqt o'tishi bilan taqsimlash jarayonidir. Bu usul orqali majburiyatlar bo'yicha to'lovlar, qarzning asosiy qismi va foizlari bilan birga, har yili hisobga olinadi. Masalan, ипотека krediti bo'yicha to'lovlar amortizatsiya jadvali yordamida rejalashtiriladi, bu esa qarzning qoplash muddati va foiz stavkasini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

b) *To'g'ridan-to'g'ri hisobga olish.* Bu usulda uzoq muddatli majburiyatlar bevosita balansda aks ettiriladi. Bunda majburiyatlar to'g'ridan-to'g'ri o'z qiymati bilan ko'rsatiladi. Ushbu usul ko'proq oddiy va aniq hisob-kitoblarni ta'minlaydi, lekin majburiyatlarning o'zgarishi va foiz stavkalarining ta'sirini hisobga olishda cheklovlarga ega bo'lishi mumkin.

c) *Diskontlash usuli.* Diskontlash — bu kelajakdagi to'lovlarni hozirgi qiymatga keltirish jarayonidir. Uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda diskontlash usuli ko'pincha pensiya majburiyatlari yoki boshqa kelajakdagi to'lovlar uchun qo'llaniladi. Ushbu usul orqali kelajakdagi to'lovlar hozirgi kunga moslashtiriladi, bu esa moliyaviy rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda xalqaro va milliy moliyaviy hisobot standartlari (MHS) muhim rol o'ynaydi. Ular tashkilotlarning moliyaviy holatini baholashda yagona yondashuvni ta'minlaydi.

IFRS — bu xalqaro darajada qabul qilingan moliyaviy hisobot standartlari bo'lib, ular tashkilotlarga o'z moliyaviy holatini aniq va shaffof tarzda taqdim etish imkonini beradi. IFRS 9 “Moliya aktivlari” va “Moliya majburiyatlari” standartlari uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda qo'llaniladi. Ular qarzlarning, pensiya majburiyatlarining va boshqa uzoq muddatli majburiyatlarning qanday qilib hisobga olinishi kerakligini belgilaydi.

Har bir mamlakatda o'ziga xos moliyaviy hisobot standartlari mavjud bo'lishi mumkin. Masalan, AQShda GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) standartlari amal qiladi. Bu standartlar uzoq muddatli majburiyatlarni hisobga olishda ko'rsatmalar beradi va tashkilotlarning moliyaviy holatini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Uzoq muddatli majburiyatlar, tashkilotning moliyaviy holatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ular, odatda, bir yildan ortiq muddatga mo'ljallangan qarzlar, pensiya majburiyatlari va boshqa moliyaviy majburiyatlarni o'z ichiga oladi. Uzoq muddatli majburiyatlarning tashkilotning moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'siri bir nechta jihatdan namoyon bo'ladi [5].

Qarz-to'lov nisbati. Uzoq muddatli majburiyatlar tashkilotning qarz-to'lov nisbati (Debt-to-Equity Ratio) ko'rsatkichiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu ko'rsatkich, tashkilotning qarzlarini o'z kapitaliga nisbatan baholaydi. Yuqori qarz-to'lov nisbati, odatda, tashkilotning yuqori qarzga ega ekanligini ko'rsatadi, bu esa investorlar va kredit beruvchilar uchun xavf tug'dirishi mumkin. Agar qarz-to'lov nisbati juda yuqori bo'lsa, bu tashkilotning moliyaviy barqarorligini pasaytiradi va uning kredit reytingini kamaytirishi mumkin.

Qarzning qoplash muddati. Uzoq muddatli majburiyatlar, shuningdek, qarzning qoplash muddati (Debt Coverage Ratio) ko'rsatkichini ham ta'sir qiladi. Ushbu ko'rsatkich tashkilotning qarzlarini qoplash qobiliyatini baholaydi. Agar qarzning qoplash muddati yuqori bo'lsa, bu tashkilotning moliyaviy barqarorligini ko'rsatadi. Biroq, uzoq muddatli majburiyatlarning oshishi, qoplash muddati past bo'lgan tashkilotlarda moliyaviy qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Naqd pul oqimi. Uzoq muddatli majburiyatlar naqd pul oqimiga ham ta'sir qiladi. Tashkilotlar uzoq muddatli qarzlarni to'lash uchun muntazam ravishda naqd pul sarflashlari kerak. Agar naqd pul oqimi yaxshi boshqarilmasa, bu tashkilotning operatsion faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Naqd pul oqimining pasayishi esa likvidlik muammolarini keltirib chiqarishi va faoliyatni davom ettirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Investitsiya imkoniyatlari. Uzoq muddatli majburiyatlar tashkilotning investitsiya imkoniyatlariga ham ta'sir qiladi. Yuqori qarz darajasi bilan bog'liq bo'lgan risklar, tashkilotlarni yangi investitsiyalarni amalga oshirishdan to'sishi mumkin. Investorlar va kredit beruvchilar yuqori riskli tashkilotlarga kamroq sarmoya kiritishga moyil bo'lishadi. Shunday qilib, uzoq muddatli majburiyatlar, yangi loyihalar va rivojlanish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni jalb qilishda to'siq bo'lishi mumkin.

Moliyaviy barqarorlik. Uzoq muddatli majburiyatlarning ta'siri tashkilotning umumiy moliyaviy barqarorligiga ham bog'liqdir. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun tashkilotlar uzoq muddatli majburiyatlarni boshqarish va nazorat qilishda ehtiyotkorlik bilan yondashishlari kerak. Uzoq muddatli majburiyatlarning oshishi, agar u nazorat qilinmasa, moliyaviy qiyinchiliklarga olib kelishi va tashkilotning umumiy muvaffaqiyatini tahdid ostiga qo'yishi mumkin.

Xulosa. Uzoq muddatli majburiyatlar tashkilotlarning moliyaviy strukturasining muhim qismini tashkil etadi va ularning hisobga olish usullari moliyaviy hisobotlar va boshqaruv qarorlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu majburiyatlar, asosan, bir yildan ortiq muddatga mo'ljallangan qarzlar, pensiya majburiyatlari va boshqa moliyaviy majburiyatlarni o'z ichiga oladi. Uzoq muddatli majburiyatlarni to'g'ri hisobga olish, tashkilotning moliyaviy holatini aniq aks ettirish, investorlar va kredit beruvchilar uchun ishonch yaratish, shuningdek, strategik rejalashtirish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Uzoq muddatli majburiyatlarning hisobga olinishi, ularning qanchalik samarali boshqarilishi va nazorat qilinishi bilan bevosita bog'liqdir. Tashkilotlar uzoq muddatli majburiyatlarni boshqarish orqali naqd pul oqimini optimallashtirish, investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashlari mumkin. Shuningdek, to'g'ri hisobga olish usullari orqali moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilash va risklarni minimallashtirish imkonini beradi. Natijada, uzoq muddatli majburiyatlar va ularning hisobga olish xususiyatlari tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan asosiy omillardan biridir. Tashkilotlar ushbu majburiyatlarni samarali boshqarish va to'g'ri hisobga olish orqali

o'z moliyaviy barqarorligini oshirishi va kelajakdagi rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
2. Muxlisa, Toshtemirova, and Egamberdiyev Shavkatbek. "THE ROLE OF ACCOUNTING IN TAX POLICY: ITS IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT." *Modern education and development* 19.4 (2025): 14-19.
3. G'ulomova F. Buxgalteriya hisobini mustaqil o'rganuvchilar uchun qo'llanma. –T.: "NORMA" nashriyoti, 2010 y.
4. Zebiniso, Xatamova, and Egamberdiyev Shavkatbek. "ACCOUNTING AND ECONOMIC ANALYSIS: AN INTEGRATED APPROACH TO CALCULATING FINANCIAL INDICATORS." *Modern education and development* 19.4 (2025): 8-13.
5. B. Isroilov, Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik - Toshkent: Tafakkur , 2020. - 240 b.